

SƏBİNƏ XANSUVAR qızı VƏLİYEVƏ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Bakı Dövlət Univeristet

ƏDƏBİ DİLİMİZ BƏDİİ-ƏYLƏNCƏLİ VERLİŞLƏRDƏ ("OVQAT" VERLİŞİNİN APARICISININ DİLİ ƏSASINDA)

Ədəbi dil tarixən müəyyən olmuş möhkəm qayda-qanunlara tabe olub, məxsus olduğu xalqın, millətin ümumi, nümunəvi dil xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirərək nəsillərarası kommunikasiyaya xidmət edir. Müasir Azərbaycan ədəbi dili mükəmməl, sabit normalara malik olub, müəyyən tarixi təkamülün məhsuludur.

Radio-televiziya verlişləri (RTV) təkcə informasiya qaynağı olmayıb, həm də ədəbi dilin inkişafı istiqamətlərinin müəyyənləşməsində çox əhəmiyyətlidir. Dilin bütün yarusları üzrə dəyişmələri ilk olaraq RTV-nin dilində müşahidə olunur. Cəmiyyətin həyatında sosial institut rolunu oynayan, ictimai və siyasi hadisələri obyektiv şəkildə əks etdirən müxtəlif informasiya ötürməyə xidmət edən RTV bu gün dünyada və cəmiyyətdə baş verən innovasiyalara dil daha tez reaksiya göstərərək, toplumun hər bir fərdinin gündəlik həyatında mühüm yerə sahibdir.

Kütləvi informasiya vasitələrinin dili xalqın təfəkkür tərzinin əsas ifadə formalarından biridir və xalqın özünüdərk prosesi bu və ya digər dərəcədə mətbuat vasitəsilə reallaşır.

Dilimizin inkişafında, lüğət tərkibinin zənginləşməsi prosesində RTV-nin, mətbuatın geniş rolu var. Müşahidələr göstərir ki, bu istiqamət ikili formada özünü göstərmişdir. Belə ki, RTV-nin dili dilimizə yenə ifadələr gətirərək sahə terminologiyasını zənginləşdirərək yeni söz yaradıcılığını təmin etdiyi kimi, bəzən də düzgün ədəbi dil normalarına riayət etməyən RTV aparıcıları dilin inkişafına mane olurlar.

Professor Nəsir Əhmədli doğru olaraq qeyd edir ki, *“ Qəzet-jurnal nitqində əsas problem sözlərin orfoqrafiya qaydalarına uyğun olaraq düzgün yazılışıdır, radio və televiziya nitqində vacib məsələlərdən biri sözlərin, söz birləşmələrinin, sintaqmların, cümlələrin düzgün tələffüzüdür. Teleradio nitqini fərqləndirən cəhətlərdən biri budur ki, o özündə həm yazılı, həm də şifahi nitqin əlamətlərini əks etdirir. Radioda, televiziya da çıxış edən hər bir kəs fikrini şifahi formada çatdırmağa çalışsa da, əvvəlcədən hazırlanmış müəyyən yazılı mətnlə (ssenari ilə, çıxış mətni ilə, müəyyən tezislərlə və s.) bağlı olur”* [4].

Rus dilçisi professor A. Peşkovski ədəbi dilin şifahi formasından bəhs edərək yazırdı: *“Ədəbi dildə danışmaq, yəni eyni zamanda həm yazılı nitqin qanunlarına tam əməl etmək, həm də şifahi nitqin*

xüsusiyyətlərini nəzərə almaq və dinləyicinin psixikasını oxucunun psixikasıdan fərqləndirməyi bacarmaq o qədər də asan deyil. Bu, ədəbi nitqin xüsusi-- ayrıca bir növüdür. Elə bir növü ki, mən onu yazılı nitqin şifahi nitqə uyğunlaşdırılması adlandırırdım” [1, 211].

Bu mülahizəni tamamilə RTV nitqinə də aid etmək olar.

Təəssüf ki, aparıcılar çox zaman canlı efir nitqinin bu xüsusiyyətini unudaraq sözləri yazıldığı kimi tələffüz etməyə çalışırlar. Bu da, ilk növbədə düzgün tələffüz qaydalarını bilməməkdən irəli gəlir.

Gündəlik və real həyatda müxtəlif səbəblərdən psixoloji sarsıntılarla qarşılaşan insanlar- tamaşaçılar RTV-də əyləncəli verilişlərin olması ilə müəyyən müddətdə olsa həyatını rəngləndirmək istəyir. Əgər ki, RTV proqramlarında əyləncəli verilişlər olmasa RTV dili ilə desək “TV-nin reytingi” aşağı düşərək, tamaşaçıların sayı kifayət qədər azalar. Müasir insan-tamaşaçı gün ərzində yorucu işdən sonra ictimai-siyasi verilişlərə (proqramlara) baxmağı deyil, daha çox əyləncəli verilişlərə baxmağı seçmiş olur. Bu da təbiiidir. *“Tamaşaçılar daimi intellektual gərginlik həddində qala bilməzlər. Odur ki, ən təhsilli, yüksək səviyyəli tələbkarlığı ilə fərqlənənlər belə arabir psixi enerjilərini başqa istiqamətə dəyişməyə, əylənməyə cəhd edirlər” [1, 221].*

Əyəcə dedikdə, buraya kinofilmlər, teatr tamaşaları, ədəbi verilişlər, musiqi nömrələri nəzərdə tutulur.

Mədəniyyət kanalında həftədə iki dəfə (çərşənbə axşamı və cümə günləri) Səyyarə Səyyafın aparıcılığı ilə canlı şəkildə yayımlanan “Ovqat” verilişi dəvət olunan qonaqların söhbətlərini dəyərli sənətkarların mahnıları ilə onu səbrsizliklə gözləyən tamaşaçılara xoş ovqat, şən əhval-ruhiyyə bəxş etməklə yanaşı insaların mənəvi dünyasına xüsusi bir rəng qatmış olur.

RTV canlı prosesdir. Bəzi verilişlər uzun müddət ekran ömrü yaşasa da, bəzi verilişlərə bunu demək mümkün deyildir. “Ovqat” verilişi də uzunömürlü proqramlardan olub, tamaşaçıların marağını təmin edən verilişlərdəndir. Çünki ağıllı sözə-söhbətə, böyük düşüncəyə, dəyərli musiqiyə hər zaman ehtiyac duyulmaqdadır.

Nizami Cəfrovun qeyd etdiyi kimi, aparıcıların yol verdikləri qüsurlar onların təfəkkür səviyyəsi ilə bağlıdır:

“Bəzən deyirlər ki, danışan adamın nitq mədəniyyəti olmalıdır. Amma heç vaxt demirik ki, bu insana daha çox təfəkkür mədəniyyəti lazımdır. Təfəkkür mədəniyyəti nitq mədəniyyətini törədir. Təfəkkür mədəniyyəti olmasa, bəlağət öyrətməklə kiməsə nitq mədəniyyəti aşılamaq olmaz”. Bu söylənilən fikir əksər aparıcıların nitqində izlənilir [3].

“Ovqat” verilişinin aparıcısı Səyyarə Səyyafın nitqini təhlil edərkən bəzi məqamları diqqəti cəlb edir. Xanım aparıcı ədəbi dilin orfoepik normalarına düzgün riayət edir, nitqin aydınlığı aparıcının üslubunun gözəl olduğunu sübut edir. Verilişin aparıcısı olan Səyyarə Səyyaf yüksək səviyyədə mütaliəyə malik olub, istifadə etdiyi leksik bazası, üslub tərz, ümumi dil bilikləri, söz yerində, məqamında işlətmək bacarığını bu verilişin daha da baxımlı olmasını şərtləndirmişdir. Eyni zamanda verilişin baxımlı olması məhz aparıcının şəxsi keyfiyyətləri ilə də bağlıdır. Aparıcı dəvət etdiyi qonaqları qarşısında məsuliyyət hiss edərək, dialekt və şivə faktlarından çəkinmişdir. Məhz bununla o, ədəbi dil qaydalarına tamamilə riayət etmişdir. Səyyarə Səyyaf xalq dilindən yararlılsa da, onun ən incə nümunələrini efirə gətirərək milli dilin formalaşmasına xidmət etməyi bacarır.

Aparıcının dilində ən böyük qüsurlar təkrarlara yol verməsidir. Əslində təkrarlar emosional-ekspressivliyə xidmət etsə də, burada daha çox nitqi ağırlaşdıraraq artıqlıq kimi diqqəti cəlb edir. Məsələn: bir cümlə daxilində təkrar olaraq “Bəli” ədatının, “Əlbəttə ki” modal sözünün, “Tanrı”, “mən-bəndəniz” və s. bu kimi vahidlərin işlənməsi aparıcının dilini ağırlaşdırmışdır [5].

Azərbaycan dilinin inkişaf səviyyəsi, onun qrammatik quruluşunun mükəmməlliyi, leksik-frozioloji zənginliyi, ifadə gözəlliyi nitqdə üzə çıxır. Bu baxımdan konkret olaraq aparıcıların üzərinə mühüm vəzifələr düşür. Kamera və mikrofon qarşısına çıxan aparıcı dilə qarşı məsuliyyətli olmalı, öz nitqi üzərində daim işləməli, dilin normativliyinin, gözəl səslənməsinin, təsirli olmasının qayğısına qalmalıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Məhərrəmli Q.M. Televiziya dili. Bakı: Elm, 2002, 304 s.
2. Xudiyev N.M. Radio, televiziya və ədəbi dil. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 648 s.
3. <https://sherg.az/x%C9%99b%C9%99r/35470/>
4. <http://old.xalqgazeti.com/az/news/culture/93473>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=LZmb5aJYs8k>

Açar sözlər: ədəbi dil, dil normaları, radio-televiziya verilişləri, aparıcının nitqi, şifahi nitq.

Сабина Хансувар кызы Валиева

Литературный язык в художественно-развлекательных программах (на основе языка вещей "ovqat")

Резюме

Изучение культуры речи на фоне телевизионного языка и материалов настолько важно, что является культурным элементом процесса национально-социального взаимодействия в мире в целом; Национальная тема национального интеллектуального и нравственного выбора, национальной научно-технической подготовки и национального развития - это, прежде всего, ее достижения. Это выражается в той культуре речи, которой он обладает. В данном случае язык телевидения, по сути, является источником полноценного социального исследования для исследования.

Ключевые слова: литературный язык, языковые нормы, радио- и телепрограммы, выступление ведущего, устная речь.

Sabina Khansuvar gizi Valiyeva

Literary language in artistic-entertainment programs (based on the language of "ovqat" broadcaster)

Summary

The study of the culture of speech in the background of television language and materials is so important that it is the cultural element of the process of national- social interaction in the world as a whole; The national theme of national intellectual and moral choice, national scientific and technical training, and national development is, first of all, its achievements. It is expressed in the culture of speech he possesses. In this case, the language of television is, in fact, a source of full-fledged social research for research.

Key words: literary language, language norms, radio and television programs, leading speech, oral speech.